

AIŠKINAMASIS RAŠTAS
DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO ĮSTATYMO NR. I-1489 43 STRAIPSNIO
PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO

1. Įstatymų projektų rengimą paskatinusios priežastys, parengtų projektų tikslai ir uždaviniai:

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo Nr. I-1489 43 straipsnio pakeitimo įstatymo projektas (toliau – Įstatymo projektas) parengtas siekiant šių tikslų:

- 1) užtikrinti reguliarių patyčių ir smurto paplitimo monitoringą Lietuvos mokyklose;
- 2) sudaryti galimybę atitinkamoms institucijoms bei suinteresuotoms šalims susipažinti su realia, duomenimis grįsta smurto ir patyčių mokyklose problematika Lietuvoje;
- 3) sudaryti būtinas sąlygas smurto ir patyčių Lietuvos mokyklose sprendimus pagrįsti reprezentatyviais, naujausiais duomenimis;
- 4) didinti smurto ir patyčių prevenciją Lietuvos mokyklose.

Šiems tikslams pasiekti keliamas uždavinys, numatyti pareigą mokyklų administracijoms vykdyti anoniminę mokyklos bendruomenės apklausą dėl smurto ir patyčių paplitimo mokykloje bei paruošti specializuotus smurto ir patyčių prevencinių programų planus, švietimo, mokslo ir sporto ministro nustatyta tvarka.

Įstatymo projektą paskatino grėsminga patyčių ir smurto situacijos Lietuvos mokyklose statistika. Tarptautinio, Pasaulio sveikatos organizacijos iniciatyva vykdomo HBSC (angl. Health Behaviour in School-Aged Children) tyrimo, kurio metu renkami duomenys apie paauglių gyvenseną ir sveikatą¹, 2021/2022 m. duomenimis (toliau – HBSC duomenys), Lietuvos mokyklose patyčių paplitimas yra vienas didžiausių tarp Europos valstybių. Patyčios išlieka viena pagrindinių vaikų ir (ar) paauglių problemų, su kuria susiduria kas ketvirtas Lietuvos moksleivis.²

Vienas iš stebėsenos rodiklių – patyčių paplitimas (angl. bullying perpetration) – matuojantis, kiek procentų jaunuolių (11-17 m.) per pastaruosius porą mėnesių mokykloje reguliariai (bent 2-3 kartus per mėnesį) tyčiojosi iš kitų asmenų, atskleidžia, kad Lietuvoje tai būdinga 18% berniukų ir

¹ <https://hbsc.lt/study/>

² <https://hbsc.lt/wp-content/uploads/2024/04/Pristatymas.pdf>

14% mergaičių. Pagal šį rodiklį Lietuva rikiuojasi trečioje vietoje nuo galo tarp Europos valstybių, nepriklausomai nuo amžiaus grupės. Tendencijos rodo, kad lyginant su 2014 m. vyresnių paauglių tarpe patyčių sumažėjo, tačiau tendencijos tarp jaunesnių paauglių išlieka stabilios.

Dar didesnę susirūpinimą kelia patiriamų patyčių (angl. bullying victimization) statistika. Iš viso 28% berniukų ir 26% mergaičių Lietuvos mokyklose patiria patyčias bent 2-3 kartus per mėnesį. Šiuo atveju vidutinis patiriamų patyčių dažnis metams bėgant (2006-2022 m.) išlieka gana stabilus. Pagal šį stebėsenos rodiklį Lietuva užima paskutinę (blogiausią) vietą visoje Europoje.

Dar vienas, ypač pastaraisiais metais itin aktualėjantis rodiklis – patyčios kibernetinėje erdvėje (angl. cyberbullying) išsiskiria aiškiais augimo tendencijomis bei ryškesniais skirtumais tarp lyčių. Iš viso net 36% berniukų ir 17% mergaičių bent kartą ar du kartus per pastaruosius porą mėnesių tyčiojosi iš kitų asmenų elektroninėje erdvėje. Nuo 2018 m. šis rodiklis berniukų tarpe šoktelėjo beveik 10 procentinių punktų visose amžiaus grupėse. Analogiškai 32% berniukų ir 22% mergaičių bent 1-2 kartus per pastaruosius keletą mėnesių tapo kibernetinių patyčių aukomis. Pagal šį rodiklį Lietuva taip pat užima paskutinę (blogiausią) vietą visoje Europoje.

Kaip atskleidžia HBSC tyrimo duomenys, tiek tiesioginės, tiek internetinės patyčios yra susijusios su prastesniu savo gebėjimų vertinimu, žemesne saviverte ir labiau neigiama emocine sveikata. Taip pat daro neigiamą įtaką pasitenkinimui gyvenimu, laimės suvokimui, skatina vienišumo jausmą.

Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo metu mokyklos gali pačios apsispręsti, ar joms reikalingi papildomi tyrimai dėl patyčių paplitimo, dalis mokyklų atsisako tokiuose tyrimuose dalyvauti. Tai kuria papildomą riziką, kad mokyklos su pačiu didžiausiu patyčių paplitimu į šiuo metu vykdomus tyrimus nepatenka. Įpareigojant visas mokyklas įgyvendinti anonimines apklausas, tokių atvejų būtų išvengta.

Įstatymo projekte numatyta, kad prevencines priemones, atsižvelgiant į apklausų rezultatus, turėtų inicijuoti steigėjas, pavyzdžiui, savivaldybė, atstovaujama Vaiko gerovės komisijos. Taip siekiama išvengti atskirų mokyklų stigmatizavimo: apklausų duomenys apie patyčių rezultatus neturėtų būti skelbiami viešai, tačiau tvarkomi ir analizuojami savivaldybėse ar privačių mokyklų steigėjų. Detalus apklausų rezultatų įvertinimas turėtų būti detalizuojamas švietimo, mokslo ir sporto ministro patvirtintoje tvarkoje.

Siekiant įgyvendinti tikslines intervencines priemones, kuriomis siekiama sumažinti patyčių ir smurto tarp bendraamžių atvejų skaičių, kritiškai svarbu remtis patikimais duomenimis ir užtikrinti pastovų problemos monitoringą. Tik reguliarios reprezentatyvios apklausoje mokyklose gali padėti ne tik suprasti problemos paplitimą ir priežastis, bet ir padėti įvertinti tam tikrų prevencinių priemonių ar programų veiksmingumą.

2. Įstatymų projektų iniciatoriai (institucija, asmenys ar piliečių įgalioti atstovai) ir rengėjai:

Įstatymo projekto iniciatorius ir rengėjas – Seimo nariai Kasparas Adomaitis ir Tomas Vytautas Raskevičius. Rengiant Įstatymo projektą buvo konsultuojamasi su VšĮ „Vaikų linija“, Lietuvos

sveikatos mokslų universiteto, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovais.

3. Kaip šiuo metu yra reguliuojami įstatymų projektuose aptarti teisiniai santykiai:

Šiuo metu mokyklos neturi teisės aktuose numatytos pareigos vykdyti anonimines mokyklos bendruomenės apklausas dėl smurto ir patyčių paplitimo mokykloje bei atsižvelgiant į jų rezultatus vykdyti atitinkamas prevencijos programas. Patyčių prevencijos programos įgyvendinamos pačių mokyklų iniciatyva, tačiau trūkstant finansavimo ir nuoseklumo daugumai programų trūksta tęstinumo. Nors 2016 m. atsirado nemažai teisinių pokyčių patyčių prevencijos srityje - atsirado patyčių apibrėžimas, įpareigojimas reaguoti į patyčias, pranešti apie jas, tačiau apklausų duomenys rodo, kad situacija Lietuvoje negerėja.

4. Kokios siūlomos naujos teisinio reguliavimo nuostatos ir kokių teigiamų rezultatų laukiama:

Įstatymo projektu siūloma numatyti pareigą mokykloms Lietuvoje vykdyti anonimines mokyklos bendruomenės apklausas dėl smurto ir patyčių paplitimo. Atsižvelgiant į apklausos rezultatus, mokyklos steigėjas turės paruošti specializuotus smurto ir patyčių prevencinių programų planus, švietimo, mokslo ir sporto ministro nustatyta tvarka. Planų efektyvumas būtų vertinamas kasmetinėse apklausose.

Laukiami teigiami rezultatai:

- 1) Pastebimai mažėjantis patyčių ir smurto paplitimas mokyklose;
- 2) Veikiančios patyčių ir smurto mokykloje prevencinės programos;
- 3) Gerėjanti mokyklos bendruomenės emocinė ir psichinė sveikata;
- 4) Didesnis mokinių, pedagogų ir tėvų informuotumas apie patyčių ir smurto paplitimą bei daromą neigiamą poveikį.

5. Numatomo teisinio reguliavimo poveikio vertinimo rezultatai (jeigu rengiant įstatymų projektus toks vertinimas turi būti atliktas ir jo rezultatai nepateikiami atskiru dokumentu), galimos neigiamos priimtų įstatymų pasekmės ir kokių priemonių reikėtų imtis, kad tokių pasekmių būtų išvengta:

Priėmus Įstatymo projekte siūlomus pakeitimus numatomas teigiamas poveikis jaunų asmenų psichologinei ir fizinei sveikatai, aktyvumui, gyvenimo kokybei, įsitraukimui į mokyklos bendruomenės ir visuomeninį gyvenimą (žr. 4. klausimą).

Priėmus Įstatymo projektą neigiamų pasekmių nenumatoma.

6. Kokią įtaką priimti įstatymai turės kriminogeninei situacijai, korupcijai:

Priėmus Įstatymo projekte siūlomus pakeitimus, pasekmių korupcijai ir kriminogeninei situacijai neturėtų būti. Priešingai, mažėjantis smurtas ir patyčių apraiškos mokyklos aplinkoje gali turėti teigiamos įtakos bendrai kriminogeninei situacijai ateityje.

7. Kaip įstatymų įgyvendinimas atsilieps verslo sąlygoms ir jo plėtrai:

Įstatymo įgyvendinimas neturės pasekmių verslo sąlygoms ir jo plėtrai.

8. Ar įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams:

Įstatymo projektas neprieštarauja strateginio lygmens planavimo dokumentams.

9. Įstatymų inkorporavimas į teisinę sistemą, kokius teisės aktus būtina priimti, kokius galiojančius teisės aktus reikia pakeisti ar pripažinti netekusiais galios:

Įstatymą inkorporuojant į teisinę sistemą, kitų įstatymų priimti, keisti ar pripažinti netekusiais galios nereikės.

10. Ar įstatymų projektai parengti laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų, o įstatymų projektų sąvokos ir jas įvardijantys terminai įvertinti Terminų banko įstatymo ir jo įgyvendinamųjų teisės aktų nustatyta tvarka:

Įstatymo projektas parengtas laikantis Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos, Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymų reikalavimų ir atitinka bendrinės lietuvių kalbos normas.

11. Ar įstatymų projektai atitinka Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas ir Europos Sąjungos dokumentus:

Įstatymo projektas neprieštaruoja Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatomis ir Europos Sąjungos dokumentams.

12. Jeigu įstatymas reikia įgyvendinamųjų teisės aktų, – kas ir kada juos turėtų priimti:

Priėmus Įstatymo projektą, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija turės parengti įsakymą dėl mokyklų anoniminių apklausų vykdymo tvarkos ir periodiškumo.

13. Kiek valstybės, savivaldybių biudžetų ir kitų valstybės įsteigtų fondų lėšų prireiks įstatymams įgyvendinti, ar bus galima sutaupyti (pateikiami prognozuojami rodikliai einamaisiais ir artimiausiais 3 biudžetiniais metais):

Įstatymui įgyvendinti reikės 100,000-200,000 eurų papildomų valstybės biudžeto lėšų, atsižvelgiant į panašų Alkoholio ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo Europos mokyklose tyrimo (toliau – ESPAD) biudžetą. Tikslus papildomas poreikis galėtų būti įvertintas Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje pasirinkus tyrimo periodiškumą ir tyrimo apimtį.

14. Įstatymų projektų rengimo metu gauti specialistų vertinimai ir išvados:

Rengiant Įstatymų projektus buvo konsultuojamasi su VšĮ „Vaikų linija“, Lietuvos sveikatos mokslų universiteto, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos atstovais bei gautos jų ekspertinės išvalgos ir pasiūlymai, į kuriuos buvo atsižvelgiama.

15. Reikšminiai žodžiai, kurių reikia šiems projektams įtraukti į kompiuterinę paieškos sistemą, įskaitant Europos žodyno „Eurovoc“ terminus, temas bei sritis:

„Patyčios“, „anoniminė apklausa“, „kibernetinės patyčios“, „patyčių prevencija“.

16. Kiti, iniciatorių nuomone, reikalingi pagrindimai ir paaiškinimai:

Nėra.